

Kemalizme Liberal Açıdan Bakınca

Atilla Yayla

Kemalizm üzerinde düşünmek Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi üzerinde düşünmek demektir. Aynı şekilde, Kemalizm'in ideolojik, kültürel, siyasî ve ekonomik kodlarını çözmek ve çözümlenmek de Türkiye'nin mevcut siyasî, hukukî, iktisadî yapılanmasının temellerini, boyutlarını ve yansımalarını tam olarak kavramak ve bu alanlarda karşılaşılan problemlerin köklerini görebilmek için atılması gereken ilk adımdır. Şüphesiz, bu doğrultuda çeşitli denemeler yapılmıştır ve mütemadiyen yeni teşebbüsler ortaya çıkmaktadır. Bunların bir kısmı Kemalist geleneğin içinde yer alanlardan gelmiş ve çoğu zaman propagandaya veya dozu kaçırılmış övgüye dönüşmüştür. Bir kısmı ise, Kemalizmi şu veya bu ölçüde reddeden bir tavır benimsemekle beraber, bilerek veya farkında olmadan, Kemalizmin toplum ve sistem kurgusunu benimseyen ve Kemalist yöntemlerle kendi projelerini hayata aktarmak isteyen yaklaşımların eseri olmuştur.

Bu çalışma, Kemalizmi liberal perspektiften irdelemek ve değerlendirmek amacındadır. Bazı liberal yazarlar tarafından zaman zaman Kemalizme yönelik eleştiriler yapılmış olmakla beraber, liberal açıdan sistematik bir Kemalizm incelemesi hâlâ gerçekleştirilmeyi beklemektedir. Bu yazının bu ihtiyacı tam manasıyla karşılama gibi bir iddiası yoktur. Yapmak istediğim, bu çizgide bir başlangıçla, Kemalizmin, mevcut olduğu kadarıyla teorisini ve 1923'ten bugüne kadarki tatbikatını veya Kemalizm adına yapılan yahut meşrulaştırılan bazı şeyleri ve bunların ardında yatan mantığı veya meşrulaştırılma yollarını ve gerekçelerini liberal bakış açısından kısa bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

Kemalizm Üzerinde Çalışmanın ve Konuşmanın Zorlukları

Kemalizm hakkında gerçekçi ve sağlıklı tahlil denemeleri yapmak ve hele hele bu istikametteki çabalarla ulaşılan sonuçları, kanaatleri, fikirleri yazılı ve sözlü olarak başkala-

ıyla paylaşmak çeşitli engellere takılabilir. İlki, yani tahlillerin gerçekleştirilmesi açısından problem, uzun zamandır işletilen bir propaganda mekanizmasının bir taraftan tarihî bilgilerin gerçek olanlarıyla sahte –bilinçli ve kasıtlı olarak çarpıtılmış veya sonradan imal edilmiş- olanlarını birbirinden ayırmayı zorlaştırması ve diğer taraftan sağlıklı ve objektif tahlil yeteneklerini körleştirmesidir. İkincisi, yani tahlilcinin ulaştığı sonuçların ve yargıların alenî olarak paylaşılması açısından problem, Türkiye’de, özellikle bu bakımdan, ifade özgürlüğünün hayli kısıtlı olmasıdır. Buna rağmen, Kemalizmi evrensel bilimsel standartlara uygun olarak irdeleyen çalışmaların sayısı hızla artmaktadır. Hatta, şunu söylemek bir abartma olmayacaktır: Son 15-20 yılda akademik dünyada yapılan konuyla ilgili araştırmalar, en azından ciddi akademisyenler açısından, Kemalizmi, resmî ve teşkilatlı propaganda mekanizmalarının anlattıklarına bağlı olarak anlaşılma mecburiyetinden kurtarmıştır. Bu gerçek, yakın geçmişte, bilhassa 28 Şubat askerî müdahale sürecinde, Kemalist propaganda çalışmalarına hız verilmesinin ve bu istikametteki çaba ve uygulamaların zaman zaman komediye veya zorbalığa dönüşen bir endoktrinasyon çabasına çevrilmesinin ardında yatan faktörlerden biridir.

Ancak, ironik bir şekilde, yoğunlaştırılan propaganda merakı, merak da ciddi akademik çalışma arzusunu ve ihtiyacını teşvik ve tahrik etmekte, böylece, sınırsız propaganda, orta ve uzun vadede, kendisinin olgusal ve teorik temelini oymakta ve inandırıcılığını zayıflatmaktadır. Bu tabii ki iyi ve doğal bir gelişmedir. İfade özgürlüğü açısından da, henüz demokratik dünyanın standartlarına ulaşamamakla birlikte, Türkiye’de son yıllarda sevindirici iyileşmeler olmuştur ve çok uzak olmayan bir gelecekte düşünce adamları ve araştırmacıların Kemalizmin muhtevası ve tarihi hakkındaki fikir ve bulgularını daha az endişe duyarak başkalarıyla paylaşabilecekleri bir ortamın doğması ihtimali gitgide kuvvetlenmektedir.

Esasen, Kemalizmin bilimsel olarak ve soğukkanlı bir şekilde incelenmesi, sadece meraklı okuyucular ve aydınlar için değil, aynı zamanda Kemalizm ve Kemalistler için de yararlı olacaktır. Propaganda kampanyaları sadece propagandaya maruz bırakılanların en azından önemli bir bölümünün kuşkucu bir tavrı benimseyerek söylenenleri tersinden okuma gibi bir yöntem geliştirmesine sebep olmakla kalmamakta, aynı zamanda, Kemalist kesimlere mensup kimseleri de hayalî bir bilgi ve yetersiz bir

---

kavrayış zeminine oturarak hata üstüne hata yapmaya zorlamaktadır. Bu yüzden, Kemalistlerin, bilhassa kendi çizgilerinde olmayanların Kemalizm ve kendileri hakkında yapacakları ciddî tahlil ve eleştirilere herkesten çok ihtiyaç duyuyor olmaları gerekir.

Tarihî Bilgilerde Eksiklik, Yanlışlık ve Çarpıtmalar

Cumhuriyet dönemiyle ilgili olarak, zaman zaman 20. yüzyılın çökmüş totaliter rejimlerininkiyle hem teknik hem muhteva bakımından yarışabilecek seviyeye ve özelliklere ulaşan propagandanın uyuşturucu etkilerinden kurtulup tarihi objektif biçimde okuyunca, ilginç bilgiler ortaya çıkmaktadır. Olur olmaz vesilelerle ve her imkân, araç ve yoldan istifade dile getirilen ve övünç sebebi veya konusu yapılan olayların veya olguların birçoğunun ya doğru olamadığı, ya eksik bırakıldığı ya da çarpıtıldığı veya tek yönlü olarak aktarıldığı, ele alındığı, görülmektedir. Bunun elbette çeşitli sebepleri vardır. Bu sebeplerin en başta gelenleri, halk nazarında rejimin meşruiyetini artırma arzusu ve rejimin egemen sınıfının konumunu pekiştirme gayesidir.

Meselâ, bu topraklarda cumhuriyet rejimi öncesinde siyasî, iktisadî, kültürel, entelektüel bakımdan neredeyse hiçbir birikiminin olmadığı, cumhuriyet rejiminin imparatorluk döneminden hiçbir şey devralmadığı, dolayısıyla da bütünüyle yeni bir başlangıç teşkil ettiği iddiası akla ve mantığa aykırıdır. Her şeyden önce, bu, ontolojik olarak imkânsızdır. Ne bireyler ne de toplumlar, hayatlarını, öncesini tamamen inkâr ederek veya reddederek, istedikleri zamanda ve yerde, sıfırdan başlatabilir. Bu, hayatın tabiatına terstir. Sayıları her gün artan bilimsel araştırmaların ispatladığı üzere, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden olumlu-olumsuz birçok şey devralmıştır. Keza, Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişin mirasını reddetmesi fiilen imkânsız ve bundan dolayı eskinin tarz, düşünce ve özelliklerinin yeniye hiç yansımadığı iddiası temelsizdir. Aksine, ilerde ele alıp göstermeye çalışacağım üzere, yeni rejim ve egemen sınıf, eskiyi büyük ölçüde sürdürmüştür. Böyle olmasında hiçbir şaşkıncı taraf yoktur; kültür, gelenek ve alışkanlıklar süreklilik taşır. Başka bir deyişle, aksi ne kadar iddia edilirse edilsin, bu alanlarda devrim veya ihtilâl olmaz.

Her şeyden önce, başta Mustafa Kemal olmak üzere, yeni sistemin kurucu kadroları fikir, felsefe ve meslek bakımından yetişip olgunlaşmalarını Osmanlı

döneminde tamamlamıştır. Bu yüzden, ister istemez, fikirleri ve icraatları Osmanlı döneminin izlerini taşımaktadır. Nitekim, Cumhuriyet dönemi reformlarının birçoğu ilk defa Osmanlı'da tartışılıp konuşulduğu ve bu tartışmalarla temelleri hazırlandığı gibi, Cumhuriyet dönemine mal edilen bazı reformlar da, Osmanlı'nın son yıllarında, Cumhuriyet döneminin hemen öncesinde, programlanmış veya gerçekleştirilmiştir. Esasen, Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine reform süreci bir bütün olarak ele alındığında, bazı kopukluk ve sıçramalara ve kimi geri dönüş ve rota değiştirmelere rağmen, reform sürecinin süreklilik arz ettiği görülmektedir.

Burada, bir parantez açarak, Osmanlı'nın son yıllarında ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yapılan çeşitli reformların ve bu reformları gerçekleştirme yöntemlerinin liberal açıdan nasıl değerlendirilebileceğine bakmakta yarar var. En başta altının çizilmesi gereken husus, liberal düşüncenin reform yapılmasına olumlu bakabileceği, ancak, reform çabalarının bir tür devrime dönüştürülmesini hoş karşılamayacağıdır. Liberaller, bu konuda, her şeyin, zor ve şiddeti kapsayan bir devrimle ve hemen ve tamamen değiştirilebileceğine inanan sosyalistlerle, her türlü değişimin kötü olduğuna ve gerekirse zorla önlenmesi icap ettiğine ve bunun mümkün olduğuna inanan muhafazakârlar arasında bir yerde durur. Liberallere göre hem sosyalistler ve onlar gibi keskin geçiş, kopuş ve dönüşümleri savunanlar, hem de statüyü ve durağanlığı kalıcılaştırmak isteyenler yanılmaktadır. Bundan çıkacak sonuç, liberallerin reformları hoş karşılayabilecekleri ve bizzat kendilerinin reformcu olabilecekleridir. Ancak, liberal açıdan reformların meşruiyeti ve yararlılığı hem bu reformların muhtevasına hem de reform yapma yöntemlerine bağlıdır. Reformlar kamu otoritesinin müdahalesinin meşru olduğu alanlarda ve insanî varoluş ortam ve imkânlarını geliştirmek için yapılırsa iyidir, yoksa, yapılan işlere reform adının verilmesi onların otomatik olarak iyi olmasını sağlamaz. Örnek verirsek, bireylerin özgürlük alanını genişleten, siyasî sistemde katılımı artıran, insan hak ve özgürlüklerinin sahip olduğu garantiyi kuvvetlendiren, devlet iktidarını bireyler lehine sınırlandıran reformlar iyidir. Bu tespit, reformların ana alanının ne olması gerektiğini de gösterir. Reformlar devlet aygıtının ve siyasî sistemin yapısı ve fonksiyonları alanında olmalıdır; toplum hayatına müdahaleyi hedeflememelidir. Toplum hayatına keyfî müdahaleler, reform olarak takdim edilse bile, kötüdür. Yöntem açısından bakıldığında da, liberaller reformların barışçıl yollarla, şiddet

ve zor kullanılmadan, müzakerelerle ilerleyerek ve adım adım giderek yapılmasını ister, zira, iyi şeylerin kötü yöntemlerle yapılması beklenemez. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Türkiye'nin hem Osmanlı hem Cumhuriyet döneminde reformlarla ilgili ortak sorunlar yaşadığı görülür. Her iki dönemde de reformların bir bölümü tepeden inmece ve baskıcı özellikler taşımıştır. Her ikisinde de ana hedef, istisnalar bir yana bırakılırsa, bireylerin özgürlük alanının genişletilmesi ve özgürlüğün kurumsallaştırılmasından ziyade, devletin kurtarılması veya kurulması ve bireylerin aleyhine olacak şekilde güçlendirilmesidir. Her iki dönemde de toplumsal hayata haksız, gereksiz ve zararlı müdahaleler olmuştur. Dolayısıyla, iki ana reform dönemi arasında hem zihniyet, hem tarz bakımından büyük benzerlikler mevcuttur.

Osmanlı dönemi reformlarıyla Cumhuriyeti dönemi reformlarının sürekliliğinin izleri birçok alanda sürülebilir. Söz gelimi, siyasî kültürü demokratikleştirme ve siyasî sistemi reforma tabi tutma açısından ele alındığında, Osmanlı'da hayli ciddî bir birikimin ve tecrübenin var olduğu anlaşılmaktadır. Bu tecrübe ve birikim Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçmiştir. Osmanlı halkı seçimle gelen bir meclisten, monarkların yetkilerinin gitgide azalmasından ve bu yetkilerin meclisle ve heyeti vükelâ ile paylaşılması sürecinden, temsil kurumundan, çok partili hayattan, fikrî çeşitlilikten ve dönem dönem gerilese de genel olarak genişlemekte olan ifade özgürlüğünden haberdardı. Türkiye'deki resmî Kemalist propaganda bu noktaları unutturmak veya gözden kaçırmak için çarpıtmalara başvurmaktan ve gerçeklere örtü çekmeye çalışmaktan kaçınmamaktadır. Bu arada, komik olaylar da olmaktadır. Örneğin, her yıl sansürün kaldırılması ve basın özgürlüğüne kavuşulması kutlamalarında hep Osmanlı dönemine atıf yapılmaktadır. Oysa, tek parti diktatörlüğü döneminde Osmanlı'nın sansür dönemini mumla aratan bir sansür faaliyetinin olduğu, yeterli seviyede fikir ve ifade özgürlüğünün bulunmadığı, muhalif fikirlerin susturulduğu her ciddî tarihçi tarafından bilinmektedir. Ancak, Cumhuriyet döneminde, daha doğrusu tek parti diktatörlüğü döneminde kötü bir şey yapılmadığı yahut yapılmış olamayacağı kanaatini oluşturmak veya hâlihazırda bu istikamette bir ölçüde oluşmuş bir kanaati pekiştirmek için bu gerçek görmezden gelinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyal hayatı çok renksiz ve zayıf gösterme çabaları da gerçeği tahrif etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, İmparatorluk topraklarında, en azından bazı bölgelerde, sosyal ve kültürel hayat, Osmanlı aleyhtarı propagandanın iddia ettiği kadar donuk, bastırılmış ve tek taraflı olmaktan uzaktı. İmparatorluğun özellikle İstanbul, Selanik, İzmir gibi önemli merkezlerinde canlı bir sosyal hayat vardı. Esasen, mülti-etnik ve mülti-kültürel bir yapı olan Osmanlı'da başka türlü olması da akla aykırıydı. Kültürel hayat canlıydı. İstanbul dünyanın önemli kültür ve sanat merkezlerinden biriydi ve bunda Saray'ın büyük payı vardı. Bu canlı ve çeşitlilik içeren sosyal ve kültürel hayattan, söz gelimi, Mustafa Kemal'in de çeşitli şekillerde yararlandığını biliyoruz. Bu canlı sosyal hayatın önemli bir unsuru, şüphesiz, gayrimüslim toplulukların varlığı ve yaşayışıydı. Ama bütün canlılık ve çeşitlilik onlara mahsus veya sadece onların ürünü değildi. Müslümanların sosyal hayatı da nispeten canlıydı. Nitekim, ilgili araştırmacılar, 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında, Müslüman kadınların da meslekî ve sosyal hayata gitgide daha fazla katıldığını, kadın hareketlerinin, feministlerin ve hatta kadınların siyasî haklarını elde etmesi için çalışan kadın gruplarının mevcut olduğunu belgeleriyile göstermektedir.

Bugünün terminolojisiyle söylemek gerekirse, Osmanlı'nın son yıllarında, sivil toplum, Cumhuriyet döneminin özellikle 1925-45 devresine göre çok daha güçlü, hareketli ve canlıydı. Türkiye Cumhuriyeti bu sivil toplum mirasının önemli bir bölümünü devralmış ve, ne yazık ki, büyük ölçüde budamıştır. Tek parti cumhuriyeti dönemi, toplumdaki farklılık ve çeşitliliğin, adım adım, icabına zora başvurmaktan çekinmeden, tasfiye edildiği bir dönem olmuştur. Bu tasfiyeden neredeyse hiçbir kesimin tam olarak kaçamadığı bilinmektedir. Aslında, Türkiye'nin bu tecrübesi, son zamanlarda sayıları artan ve çok etnisiteli, çok kültürlü ve çok dinli imparatorlukların ulus devletlerden daha hoşgörülü ve daha barışçıl olduğunu iddia eden çalışmalarla uyumludur. Keza, eğitimde, orduda, hukukta modernleşme hareketlerinin de Osmanlı'da başladığı ve hatta, geniş bir perspektiften bakıldığında, Cumhuriyet fikrinin bu modernleşme sürecinin bir ürünü olduğu açıktır. Ve, şüphe yok ki, bu modernleşmenin başını, silahlı veya silahsız bürokratlar değil, politikacılar, yani saray çekmiştir. Bu da anlaşılır bir durumdur. Kendisini ülkenin sahibi olarak gören monarkların ülkelerinin güçlü ve problemsiz olmasını arzu etmesinden ve bunu sağlamak için gerekeni yapmaya çalışmasından daha

tabii ve daha beklendik bir durum herhâlde olamaz.

Kısaca, tarihî olayları çarpıtarak Cumhuriyet döneminin daha öncesinden hiçbir şey devralmadığını iddia eden tez doğru olmaktan uzaktır. Böyle olduğu için de, cumhuriyet dönemini yüceltme uğruna imparatorluk dönemini hiçsizleştirmeye veya karalamaya yönelik propaganda, ülkeye de, bu propagandanın sahiplerine de zarar veren bir silaha dönüşmektedir. Ayrıca amacına ulaşamamaktadır. Nitekim, Osmanlı aleyhtarı propagandayla geçirilen 80 yıla rağmen, halk arasında, Osmanlıya, kimi çevrelerin istediği ve umduğu çapta bir olumsuz bakış yoktur. Mamafih, yine de, tarihle ilgili çarpıtmalar Kemalizm'i sağlıklı bir tahlile tabi tutmayı zorlaştırmaktadır. Bilimsel çalışmalar gerçekleri ortaya serdikçe tek parti diktatörlüğü döneminin manzarası netleşecek ve dolayısıyla isabetli tahlil imkânları artacaktır.

Cumhuriyet Yeryüzü Tanrısı mı?

Türkiye'deki yoğun resmî propagandanın önemli bir ayağı, cumhuriyet fikrinin ve Türkiye'nin bir cumhuriyet olmasının veya olduğu iddiasının aşırı derecede abartılmasıdır. Resmî söylemi dinleyen biri, dünyanın bugünkü hâlinden ve özellikle yakın dönem siyasî tarihinden habersizse, bu cumhuriyet denilen ve en üstün ideali temsil ettiğine inanıldığı anlaşılan şeyin, yalnızca bize mahsus ve bizim icadımız olduğunu zannedebilir. Oysa, dünyada birçok cumhuriyet vardır. Bizim cumhuriyetimiz ne eşsiz veya benzersizdir, ne de o dönemde kurulan ilk ve son cumhuriyettir. Keza, cumhuriyet de insanî gelişimin ne son ne de mutlak anlamda en iyi durağıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'yla aynı zaman dilimi içinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da çökmüştür. Ve bu imparatorluğun topraklarında da cumhuriyetler kurulmuştur. Fakat, Avrupa'da hiçbir zaman bütün ülkelerin cumhuriyet sistemini benimsediği bir döneme şahit olunmamıştır. İmparatorlukların dağılması sürecinde, Orta ve Doğu Avrupa'daki ülkelerde, genellikle, hızlı ve keskin geçişler yapılarak çoğu zaman anti-demokratik nitelikli cumhuriyetler kurulmuştur. Türkiye de, bir bakıma, bu gruba dahil edilebilir. Buna karşılık, Batı Avrupa monarşileri evrilerek sınırlı devlet ideali doğrultusunda ilerlemiş ve demokrasiyi daha iyi yaşatan anayasal monarşilere dönüşmüştür.

Ancak, Türkiye’de cumhuriyet fikri muazzam derecede abartılmıştır, hâlen de abartılmaktadır. Bu abartma çabaları, siyasî sistemlerle ve bu sistemlerin mezziyetleri ve kusurlarıyla özel olarak ilgilenmeyen insanların yanıltılmasına yol açabilmektedir. Cumhuriyet fikri ve tatbikatı ne sadece 20. yüzyılda ne de sadece Türkiye topraklarında ortaya çıkmıştır. Antik Yunan’dan günümüze cumhuriyet olayının fikrî ve pratik izlerini sürmek mümkündür. Ayrıca, cumhuriyet fikrinin veya sisteminin mutlaka ve herkes için olumlu bir anlam taşıması gerekmez. Cumhuriyet sistemini tatbik eden ve sonra bundan vazgeçen ülkeler de vardır. Hollanda, krallıktan cumhuriyete geçmiş, sonra cumhuriyetten memnuniyetsizlik duyarak krallığa dönmüştür. Bu tür geçişler, geliş-gidişler, cumhuriyetin de netice itibariyle siyasî modeller arasında bir model olduğunu ve insanî hayatın amacını değil sadece araçlarından birini teşkil ettiğini gösterir.

Bir ülkenin rejiminin cumhuriyet olması o rejimin iyi, kötülük ve yanlışlıktan uzak, her yönüyle arzuya şayan olduğunu ispatlamaya yetmez. Bu konuda anlamlı ve isabetli bir yargıya varmamızı asıl sağlayacak olan, cumhuriyetin varlığı veya yokluğu değil, hangi değer sistemine oturduğudur. İnsanlık çeşit çeşit cumhuriyetler görmüştür. Sovyetler Birliği, ABD, Çin Halk Cumhuriyeti, İran İslam Cumhuriyeti, Libya, Küba, Çavuşesku’nun Romanyası ve hatta Nazi Almanyası cumhuriyet sisteminin örnekleridir. Bu çeşitliliğin ve dünyada tarihî ve güncel olarak çeşitli cumhuriyet tiplerinin realize edilmesinin yarattığı sonuçlar, cumhuriyet rejimlerinin de tasnif edilmesini ve bazılarının benimsenip bazılarının yerilmesini ve reddedilmesini gerektirmektedir. Başka türlü ifade edersek, sırf cumhuriyet olması bir rejimin kıymetli ve takdire şayan kabul edilmesini sağlamaya kifayet etmemektedir.

Türkiye’deki abartılı cumhuriyet retoriğini sahiplenenler, bir ölçüde bunun farkındadır ve, bu yüzden, zaman zaman, “Laik Cumhuriyet” terimini kullanmakta ve bazen, isteksizce de olsa, “Demokratik”liği de cumhuriyetin sıfatları arasına eklemektedir. Ne var ki, laik olması da bir cumhuriyeti kıymetli kılmaya yetmez. Bir taraftan laik olan ve fakat mensuplarına kan kusturan cumhuriyetler görülmüştür; diğer taraftan, laiklik sadece cumhuriyetle bir arada bulunabilecek bir unsur değildir. Aynı şekilde, tarihin en istikrarlı ve en sağlıklı demokrasilerinin bazıları cumhuriyet sistemine değil, anayasal monarşiye dayanmaktadır.

Türkiye’de cumhuriyeti savunma iddiasında olanların önemli bir hatası, cumhuri-

yetin bir amaç değil bir araç olduğunun farkına bir türlü varamamalarıdır. Cumhuriyet, diğer rejimler gibi, bir araçtır. Bu araç, onun dayandığı değerlere ve ona yükleyeceğimiz amaçlara göre işler. Sağlam ve medeniyete uygun değerlerle donatılan cumhuriyet insanlığa ve yaşadığı ülkeye fayda sağlar, tersi olursa zarar verir. Hem laik hem cumhuriyet olan Sovyet sisteminin insanlığa maliyeti ortadadır. Buna karşılık, demokratik değerlerle donanmış ve özgürlüğü öncelmiş cumhuriyetler insanî varoluşa büyük katkıda bulunabilmektedir. Mamafih, araç olan şeylere amaç misyonu biçmek Türkiye’de sadece cumhuriyet kavramı-sistemi açısından karşılaştığımız bir olgu olmaktan uzaktır, söz gelimi, demokrasi de aynı anlayışın kurbanı olabilmektedir. Ama, toplumsal barışa son yıllarda en büyük zararı veren, amaç haline getirilmiş bir cumhuriyet nosyonudur.

Cumhuriyet Dönemini Bir Bütün Olarak Değerlendirebilir miyiz?

Türkiye’deki cumhuriyet sisteminin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için mutlaka ele alınması gereken fakat fazla konuşulmayan birkaç husus vardır. Bunlardan biri, 1923’te ülkenin monarşiden cumhuriyete geçişinin hangi ölçüde gerçekleştiğidir. Gerçekten, orijinal cumhuriyet fikri ve felsefesi açısından bakıldığında, Türkiye’de 1923’te cumhuriyete geçildiği söylenebilir mi? Eğer geçildiyse, bu nasıl olmuş ve ne şekilde tezahür etmiştir? Meselâ, iktidarın elde edilme yolları ve iktidar sahiplerinin iktidarlarını kullanma tarzları açısından neler, nasıl değişmiştir? Cumhuriyet fikri halkın katılımına dayandığına göre, 1923, özellikle 1925 sonrasında böyle bir katılım var mıdır? Varsa hangi kanallarla olmuş ve ne gibi sonuçlar yaratmıştır?

Bu sorulara verilecek cevaplar, hangi açıdan bakıldığına bağlı olarak değişecektir. Özgürlüğü ve katılımı önemseyen bir bakış, Türkiye’nin fiilî olarak 1923’te cumhuriyeti tesis ettiğini söylemenin zor olduğunu iddia edebilir. En azından, o yıllarda demokratik bir cumhuriyetin kurulmasının söz konusu olmadığını rahatlıkla söyleyebilir. Buna karşılık, cumhuriyeti iktidarın “doğru” kişi veya kişilerin elinde olmasıyla ve zor dahil her yolu kullanarak “iyi” bir toplumun oluşturulması amacıyla-çabasıyla özdeşleştiren veya ilişkilendiren bir bakış, 1923’te kurulanın cumhuriyet olduğuna inanabilir. Ancak, bu doğru bile olsa, böyle bir cumhuriyete demokratik ve özgürlükçü bir cumhuriyet denemeyeceği açıktır.

Cumhuriyet dönemiyle ilgili değerlendirmelerde dikkat çeken ilginç bir yanlışlık “cumhuriyet”in bir özne gibi kullanılmasıdır. Meselâ, etik değerlerden uzak kalma başarısını her zaman büyük bir maharetle sergilediği söylenen bir siyasî lider, bir seferinde, “cumhuriyetin en büyük başarısı kendisidir” şeklinde anlamsız bir söz sarf etmiştir. Bu cümlede olduğu gibi sık sık cumhuriyete özne muamelesinin yapıldığı görülmektedir. “Cumhuriyet şunu başardı”, “Cumhuriyet bunu yaptı”, “Cumhuriyete şunları şunları borçluyuz” türünden sözler, özellikle, 23 Nisan, 29 Ekim, 10 Kasım gibi önemli sembolik tarihlerde kimilerinin dillerinden hiç düşmemektedir. Oysa, cumhuriyet, aynen diğer rejimler gibi, bir özne değildir, bir şey yapıp ettiği de yoktur. Sadece, Cumhuriyet dönemi diye bir dönem ve bu dönemde iktidara sahip kişi ve kadroların gerçekleştirdikleri icraatlar vardır. Bu icraatlar arasında ideolojik veya nesnel olarak başarılı görülenler yanında başarısız olanlar da mevcuttur. Üstelik, Cumhuriyet dönemindeki kimi icraatlar birbirleriyle tamamen çelişmektedir. Bunlardan dolayı, Türkiye’nin Cumhuriyet dönemi, 1923’ten bugüne kadarki zaman dilimini kapsayacak şekilde, bir bütün olarak değerlendirilemez. En azından iki ana devreye ayrılması gerekir. Anti-demokratik ve (olabildiği veya müsaade edildiği kadarıyla) demokratik cumhuriyet dönemleri. Talihsizlik o ki, bu ikisi birbirinin panzehiri gibidir. Eklemlendikleri noktalar birbirlerinde reddettikleri veya tashih ettikleri noktalardan daha azdır. Birinci dönem 1923 (belki 1925) –1946’yı (belki 1950’yi) ve ikincisi bazı kesintilerle de olsa 1950’den bugüne kadar olan tarih dilimini kapsamaktadır.

Türkiye’nin bu iki dönemi arasında birçok bakımdan muazzam farklılıklar vardır. İlki bir tek parti diktatörlüğüne tekabül eder, ikincisi ise, sınırlı ve kesintili demokrasiye. İktisadî ve sosyal gelişme açısından da iki dönem muazzam derecede farklı manzaralar yansıtır. İlk dönem sistemin halkın hayat seviyesini yükseltmekte başarısız olduğu, halkın iktidar sahiplerinden sadece siyasî olarak değil sosyal ve ekonomik olarak da soyutlandığı ve baskı altına alındığı bir dönemdir. Nitekim, tek parti yönetimi dönemiyle ilgili resmî söyleme dikkat edilirse, övgü konusu yapılan şeylerin daha ziyade sosyal ve kültürel alandaki “reformlar” olduğu görülür. Buna karşılık, sosyal ve iktisadî şartlardaki gelişme ve iyileşmelerden pek bahsedilmez. Meselâ, Anadolu’yu kasıp kavuran salgın hastalıklarla mücadelede kaydedilen ilerlemelere, açlıktan kıvranan insanların gıda rejiminin iyileştirilmesine, toplam hasılanın ve kişi başına milli gelirin artışına ve buna

benzer konulara dair bilgiler verilmez. Ancak son yıllarda, o da eleştirilerin yoğunlaşması üzerine, bu dönemle ilgili yüz ağartıcı rakam bulma çabaları başlamıştır. Ne var ki, bu çabaların artık ikna edici delillerle tek parti diktatörlüğü döneminin hatırı sayılır bir iktisadî gelişme sağladığını ispatlaması çok zor görünmektedir.

Tek parti diktatörlüğü döneminde ülkenin iktisaden kalkındırılmasında ve halkın hayat şartlarının iyileştirilmesinde ciddî bir mesafe alınmadığı ilginç delillerle sabittir. Burada kanıt mahiyeti taşıyan iki olaydan söz etmek kâfidir. İlki, Mahmut Makal'ın ilk baskısı 1950 yılının Ocak ayında yapılan *Bizim Köy* adlı romanıdır. Bu roman bir belgesel niteliğindedir. Burdur'un bir köyündeki açlık ve sefaleti anlatmaktadır. Romanda tasvir eden göz yaşartıcı açlık ve sefaletin sırf o köye mahsus olmadığı açıktır. İkinci olay, Kemal Atatürk'ün ömrünün son zamanlarında etrafına yansıttığı bilinen hoşnutsuzluktur. Gerek iktidar mücadelesinden galip çıkmış ve fiilî ve potansiyel bütün muhalefeti tasfiye etmiş ve gerekse kafasındaki çeşitli reformları hayata aktarmış, aktarmaya çalışmış ve bütün bunların sonuçlarını görmüş olmanın olgunlaştırdığı Atatürk, ülkenin her tarafında gördüğü tek şeyin açlık, sefalet ve halk üzerindeki baskı olmasından şikâyetçidir. Bunlar, tek parti yönetimi döneminde iktisadî gelişmede fazla mesafe alınmadığını göstermektedir.

Tek parti diktatörlüğü döneminde toplumun refah seviyesini yükseltecek bir iktisadî gelişmenin gerçekleşmemesi, kısmen, 1929 Büyük buhranı başta olmak üzere, dış faktörlere bağlanabilir. Ancak, bütün sorumluluğun dış faktörlerde aranmayacağı açıktır. Durum gerçekten vahimdir. Hayat seviyesi durağandır, hatta zaman zaman geriye gitmektedir. Bu, 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti iktidara gelene kadar devam eder. Kısmî, nisbî veya konjonktürel bir başarısızlık daha kolay izah edilebilir, ama bu çapta bir başarısızlığı açıklamak hayli güçtür. Normalde, savaş yaşayan ve dibe vuran bir ekonominin, sadece barışa geçilmesi sayesinde, bir sıçrama yapmış olması gerekir. Oysa, eldeki bilgiler bunun pek böyle olmadığını göstermektedir. Bu, ister istemez, araştırmacıları, tek parti diktatörlüğünün, yalnızca siyasî alanı değil iktisadî alanı da kapsayacak şekilde, genellikle sandığımızdan daha otoriteryen olduğu, hatta totaliteryenizm sularına yelken açtığı sonucuna götürebilir. Zira, gerek iktisat teorisi, gerekse bilhassa 1960'lardan beri dünyanın çeşitli bölgelerinin iktisadî gelişme

açısından yaşadığı tecrübeler, siyasî özgürlükler olmasa bile, ekonomik özgürlüklerin bulunması hâlinde, ülkelerin, 20 yıl içinde muazzam bir ekonomik ilerleme sağlamasının mümkün olduğunu göstermektedir. Eğer bu tespit doğruysa, tek parti döneminde iktisadî özgürlüklerin ya hiç bulunmadığı ya da çok kısıtlı olduğu sonucuna varmak haksız olmaz Keza, ekonomik özgürlüklerin yokluğuna ilâveten, veya onunla iç içe geçmiş olarak, hukukun hâkimiyetinden mahrumiyet de iktisadî gelişmenin önünde büyük bir engel teşkil edebilmektedir. Tek parti döneminin hukukun hâkimiyeti ile arasının pekiyi olmadığı bilinmektedir.

Tek parti diktatörlüğünde özel mülkiyete saygı, girişim özgürlüğüne alan tanıma, hukukun hâkimiyetine riayet, siyasî yönetimin sınırlı ve sorumlu olması ve anayasal yönetim açısından durumun çok parlak olmadığını araştırmalar göstermektedir. Osmanlı'dan devam eden bir gelenekle, Cumhuriyet döneminde de, siyasî iktidarın ekonomik potansiyeli kontrol altında tuttuğu ve kendisine meydan okuyabilecek bağımsız iktisadî güçlerin oluşmasını istemediği söylenebilir. İlginç bir şekilde, hem Osmanlı'daki hem Türkiye Cumhuriyeti'ndeki "millî burjuvazi" yaratma çabaları, bir yönüyle, önemli ekonomik aktörleri tam bir denetim altında tutma veya sadık ekonomik aktörler yetiştirme çabası olarak görülebilir. Devlet aygıtının iktisadî hayatı nasıl kendisinin hâkimiyet alanı olarak gördüğünün iyi bir ispatı 28 Şubat darbesi sürecinde siyasî otoritenin (devletin) bürokratik kanadının dindar – muhafazakâr iş çevrelerine karşı tavrıdır.

Tek Parti Yönetimi: Otoriteryen mi, Totaliteryen mi?

Türkiye'nin tek parti yönetimi döneminin otoriteryen bir devir teşkil ettiği, birçok yerli ve yabancı yazara göre, tartışılmayacak bir gerçektir. Bununla beraber, söz konusu dönemin totaliter olup olmadığı konusunda uzmanlar arasında ihtilâf vardır. İyimser bakış dönemin baskın vasfının otoriteryenizm olduğunu söylemektedir. Kötümser bakış ise, birçok alanda totaliteryenizmin izlerini bulmaktadır. İlgili literatürde geliştirilen kıstaslar açısından bakıldığında, söz konusu dönemin totaliter olduğunu söyleme imkânının mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira, totaliterizmin unsurları olan total ideoloji, tekelci parti, kitle iletişim araçlarında devlet tekeli, devlet terörü ve devlet güdümünde ekonomik hayat önemli ölçüde tek parti diktatörlüğünde hayat bulmuştur.

Buna rağmen, bu totaliterizmin dönemin sosyalist ve nasyonal sosyalist totaliter sistemleri kadar koyulaşmadığı da açıktır. Sistemin totaliter rengi bazen koyulaşmakta, bazen, onu otoriterizme dönüştürecek ölçüde soluklaşmaktadır. Sistemin Almanya ve Rusya ölçüsünde totaliterleşmemesinin sebepleri arasında en başta gelenler, gelişkin bir ideolojik temelin bulunmaması ve Mustafa Kemal'in pragmatik ve hayata dönük kişiliğidir.

Bilimsel çalışmalar bir yana, aslında sistemin kısmî sembol ve söylemleri bile, totaliterizmin işaretleri olarak yorumlanabilmektedir. Bu çerçevede iki şeyden özellikle söz edilmektedir. İlki, Mustafa Kemal'in İstiklal Harbi'ndeki ve siyasî ve toplumsal hayattaki önderliğini temsil eden 6-7 adet heykelin yapımının yine bizzat M. Kemal'in kendisi tarafından sağlanmasıdır. M. Kemal bu heykellerin yapılması ve yerleştirilmesi sürecine, yerleştirilecekleri yerden fiziksel özelliklerine kadar hemen hemen her yönüyle müdahil olmuştur. Mamafih, bunu, totaliter bir sistemin icraatlarından biri olmaktan ziyade otoriterizmin bir sonucu veya bir kişilik yansıması olarak okumanın daha doğru olacağını iddia edenler vardır. İkincisi, bugün bazı çevrelerin aşkla sarıldığı ve neredeyse İstiklal Marşı'nı aşan bir önem atfettiği 10. Yıl Marşı'dır. Bu marş çeşitli açılardan tahlile tabi tutulabilir. Birincisi, toplumdaki hemen hemen her hadisenin - okuma yazma seferberliği, kıyafet "reformu" vb. - bir çeşit savaş olarak görülmesi ve öyle isimlendirilmesidir. Bu mantık, hâlâ, çeşitli kesimlerce, değişik "olay"larda ve konularda sergilenmektedir. Bunun tipik bir örneği, belirli meslek faaliyetlerinin savaş ve o meslek faaliyetlerinde bulunanların ordu olarak adlandırılmasıdır; "İktisadî kurtuluş savaşı", "eğitim-bilim-sağlık ordusu" gibi ifadeler bunun örnekleridir. İkincisi; bir "tek adam"ın hayatın her alanındaki mutlak, tartışılmaz, yanılmaz, muhalefet edilemez liderliğidir. Buna total liderlik de denebilir. Üçüncüsü ise, toplumun yeniden yaratılmak istenmesidir. Marş, on yılda on beş milyon "her yaşta" "genç" in yaratıldığından bahsetmektedir. Savaş bittiğinde zaten 10 milyonu aşkın nüfus olduğuna göre, burada kastedilen, olağan nüfus artışı değil, olsa olsa, herkesin yeniden "yaratılmasıdır." Daha doğru bir deyişle, yeni bir birey tipinin ve yeni bir toplumun yaratılmasıdır. Bunun gerçekte ne ölçüde böyle olduğu ayrı bir araştırma ve tartışma konusudur, ancak, yeni bir insan ve yeni bir toplum yaratma esası/gayesi üzerine tesis edilen sistemlere ilgili literatürde verilen genel sıfat "totaliter"dir.

Türkiye'nin tek parti diktatörlüğü dönemindeki siyasî tecrübesinin bir diğer özelliği, yukarıda da işaret edildiği üzere, sistemin, adetâ, bir tek adam Cumhuriyetine dönüştürülmesidir. Burada cumhuriyet teorisi açısından ilginç bir paradoks vardır. Cumhuriyet fikri halka dayanmayı hedefleyen ve halkın sisteme katılımını sağlamayı önemseyen bir fikirdir. Tabîî, bu önemseme, katılımın kanallarının açılmasını veya oluşturulmasını ve katılımın anlamlı ve etkili olması için halkın katılımının sonuç yaratmasının sağlanmasını gerektirir. Başka bir deyişle, kilit mevkilere geliş gidişin halkın tasvibine veya reddine dayanmasını icap ettirir. Ancak, bu otantik cumhuriyet fikri açısından bakıldığında, sadece Türkiye'nin tek parti döneminin değil, onun yanında, meselâ, Sovyetler Birliği veya Libya rejiminin cumhuriyet olarak adlandırılması da doğru olmayabilir; zira, bu cumhuriyetlerde iktidara geliş ve gidişin halkla bir alâkası yoktur. Bu tür rejimlere cumhuriyet adı verebilmek için imdada koşabilecek yegâne veya en önemli araç, J. J. Rousseau'nun felsefesidir. Özgürlüğü kanunların yapılmasına katılmak olarak gören ve fakat aslında bununla halkın kanunların yapılmasına katılmasından ziyade Calvin ve kendisinde timsalini gördüğü kanun koyucunun iradesine katılmasını daha doğrusu bu iradeyi tasdik etmesini kasteden Rousseaucu felsefe diktatörlüklere cumhuriyet demeyi mümkün kılar. Ancak, tarihteki tuhaf bir çelişki Rousseaucuların yüzüne bakıp sıyrılmaktadır. Tarihin en istikrarlı ve cumhuriyet olma vasfı en kuvvetli cumhuriyetini kuranlar, Rousseau'nun yolundan gidenler değil, onunla ters istikamete gidenler, yani Amerikan kurucu babaları olmuştur.

Tek adam cumhuriyeti olmak sadece Türkiye'ye mahsus değildir. Bunun tarihî ve güncel örnekleri görülmüştür. Bugün Küba, K. Kore, Libya gibi ülkeler tek adam cumhuriyetinin yaşayan misalleridir. Bu ülkelerde her şey, ama her şey, tek adam etrafında örgütlenmiş ve örgütlenmiştir. Tek adam tek söz sahibidir, her alandaki yegâne ve yanılmaz önderdir; her iyiliğin kendisinden kaynaklandığı kişidir. Bu liderler, bildik otoriter liderlerden farklı olarak, toplumsal hayatın her alanına müdahale hak ve yetkisini kendilerinde görür hatta bunu bir görev telakki ederler. Onlar, çeşitli sebepler veya gayelerle totaliter sistemler inşa etmede ısrarlı ve isteklidirler. Birçok ülke tarihte bu tür tecrübeler yaşamıştır. Türkiye'nin de tek parti diktatörlüğü döneminde bu tür bir tecrübe yaşamış olması, belki de, dönemin şartları ve başka faktörler gereği, bir ölçüde, anlaşılabilir ve izah edilebilir. Ancak, bugünkü Türkiye'nin bu bakımdan ilginç bir farkı

vardır; bu, tek adam sisteminin, bugün, hayatta olan bir kişi etrafında değil, hayattan ayrılmış bir kişi etrafında oluşturulması veya sürdürülmesidir. Türkiye bu bakımdan hakikaten eşsizdir. Benzer tecrübelerin hiç biri, bildiğim kadarıyla, buna benzer bir şeyi ya hiç yaşamamış ya da aynı yoğunlukla yaşamamıştır.

Kemalizm Bir Din midir?

Hayatta olmayan bir insanın, yani bir faninin ismi ve cismi etrafında tek adam cumhuriyeti tesis edilmesi, hem Türkiye hem de Kemalistler açısından son derece ilginç sonuçlara yol açmaktadır. Modernleşmeci ve akılcı olduklarını iddia eden Kemalistleri bir anakronizme sürüklemekte ve reddettikleri şeyle aynılaşmaya itmektir. Herkes bilir ki, Kemalistlerin en çok öfke duydukları kesimlerden biri dindar muhafazakârlardır. Kemalistlerin bu kesimleri eleştirirken, kınarken, sosyal hayattan tecrit ve siyasal açıdan mahkûm etmek isterken başvurdukları bütün argümanlar, modernlikle, akılla, bilimle, laiklikle ilgilidir. Özde reddettikleri ise, yerine göre çeşitli İslam yorumları veya dinî hayatın muayyen toplumsal yansımalarıdır. Ne var ki, propagandaya kulağını kapayıp davranış ve söylem analizleri yapan bir uzman, Kemalistlerle, Kemalistlerin genellikle “dinci” dediği kimseler arasındaki benzerlikleri tespit etmekte gecikmeyecektir.

Bu benzerlikler, kimi gözlemcileri, bazı Kemalistlerin Kemalizmi bir çeşit dine çeviren bir yorum geliştirdikleri yolunda tespitlere itebilir. Nitekim, Batı dünyasında bu tür yorumlar eksik değildir. Dikkatli bir gözlemci, bazı Kemalistlerin Mustafa Kemal’e kimi zaman bir peygamber ve kimi zaman bir Tanrı gibi muamele ettiğini ve bu bakımdan bütün dindarlarla ve bu arada Müslümanlarla benzeştiğini görebilir. Nitekim, teoloji ölçütleriyle bakıldığında durum nettir. Bir kimse, bir başka insanın, hiç yanılmadığına, hiçbir zaman yanlış yapmadığına, her şeyin en doğrusunu ezeli ve ebedi olarak bildiğine ve o olmasaydı kendisinin de olmayacağına inanıyorsa, bu meziyetler ve özellikler kendisine atfedilen insanın insanüstü bir varlık olması gerekir. Dinî inanışta, böyle bir kişi, ya tanrıdan devamlı rehberlik alan ve hataları hiç ortaya çıkmadan veya çıktıktan hemen sonra tanrı tarafından düzeltilen bir kişidir, yani tanrının seçilmiş kuludur; ya da tanrının ta kendisidir. Hiç kimse, ülkemizde, Mustafa Kemal Atatürk’ü, yanılması mümkün olmayan, her alanda, veya, en azından, meşgul ve ilgili olduğu konularda, asla yanılmamış ve mutlak tek doğru yolu göstermiş “lider”

olarak gören insanların bulunmadığını söyleyemez. Aslında, Mustafa Kemal için geliştirilen metafizik havalı lisan bile tek başına, bazılarında Atatürk'ü peygamber veya tanrı olarak görme eğiliminin ve potansiyelinin var olduğunun ispatı veya işaretidir. Bu metafizik lisanı sıkça kullanan kimseler, Mustafa Kemal için, "yüce önder", "ulu lider" gibi sıfatlar kullanmaktadır. Kutsiyet ifade eden "ulu", "yüce" kelimelerinin seçilebilmesi ve rahatlıkla kullanılabilmesi, bu kimselerin, M. Kemal Atatürk'te, bir insanüstü taraf gördüğünün delili olabilir.

Kemalistlerin bu tavrı müminlerinkilerle büyük benzerlikler göstermektedir. Dinler halk katında genellikle ritüellere, sembollere, işaretlere, kerametlere indirgenir. Bu tür şeyler açısından Kemalistlerle sıradan Müslümanlar veya Hristiyanlar arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Bazı Müslümanların koyunun kürkünde, arının peteğinde, karpuzun çekirdeğinde "Allah", "Muhammed" yazılarını arayışı gibi, bazı Kemalistler de dağların gölgesinde Atatürk'ün silüetini, kaya parçalarında Atatürk'ün suretini aramaktadır. Bazı Müslümanların türbelere koşup kişilerden medet umması gibi, bazı Kemalistler de Anıtkabir'e koşup "kötü"lere karşı "yüce" liderden yardım istemekte veya kötülükleri ve kötülükleri "ulu" öndere şikâyet etmektedir. Bazı Müslümanlar depremi ahlâkın bozulmasına bağlarken, kimi Kemalistler deprem tahribatının sebebinin Atatürk'ün dediklerinin harfiyen yapılmamasında bulmaktadır. Bazı Müslümanlar depremde minarenin ayakta kalmasını Allah'ın hikmetine bağlarken, bazı Kemalistler depremde yıkılan evin tek sağlam duvarında iki çivisinin teki üzerinde sallanan Atatürk resminde keramet keşfetmektedir. Bazı Müslümanlar peygamberin sakalı için öpme törenleri düzenlerken bazı Kemalistler Atatürk'ün giysilerini seyrederek kendinden geçmektedir. Peygambere methiyeler dizen ve övgüler yapan metinler yazıldığı gibi, Atatürk için aynı şeyi yapan metinler de yazılmıştır. Müslümanlar Kurana devamlı atıf yaparken, kimi Kemalistler Nutuk'u bir kutsal kitap seviyesinde görmekte ve Topkapı'da 24 saat Kuran okunmasına benzer şekilde 24 saat Nutuk okutulmasını istemektedir.

Hayat tuhaf yönlere de sahip, en çok annesine benzemekten korkan bir genç kızın sonunda annesine benzemesi gibi. Fikir ve eylem dünyasında da, reddettiği şeyden aslında çok etkilenen ve sonunda ona benzeyen akım ve hareketler olmuştur. Marksizm bu akıbete uğrayan akımların en tipigidir. Marksizm, bir yönüyle, dine (Hıristiyanlığa) bir reddiyedir, ama sonunda kendisi bir çeşit dine dönüşmekten kurtulamamıştır. Dinin

düşünce sistematiğini benimsemiş ve içselleştirmiştir. Hıristiyanlıkla Marksizm arasındaki bu bağlantı şu şekilde ortaya konabilir: Hıristiyanlıkta da Marksizmde de bir ilk günah vardır. İlkinin ilk günahı yasak meyvenin yenmesi, ikincisinininki özel mülkiyetin keşfi veya icadıdır. Yasak meyveyi yemesi insanın cenneti kaybetmesine sebep olmuştur. Özel mülkiyetin keşfi ise, sınıfsız olan ve dolayısıyla sınıflı toplumun yarattığı sömürü ve tahakkümün bulunmadığı toplumun ortadan kalkmasına, yani bir anlamda cennetin kaybolmasına yol açmıştır. Hıristiyanlığa göre insanlar ilk günahın cezası olarak cennetten yeryüzüne atılmıştır ve dünya hayatında bir imtihandan geçmektedir. İmtihanı kazanmak için din adamları sınıfının öncülüğünde tanrının buyruklarına uygun bir hayat yaşamaları gerekmektedir. Marksizme göreyse, bir çeşit asrısaadet olan sınıfsız topluma kavuşmak için özel mülkiyete dayanan sistem ilga edilmelidir. Bu amaçla sıkı bir sınıfsal mücadele yürütülmesi gerekmektedir. Bu mücadeleye Marksizmi en iyi anlayan kişilerden müteşekkil öncü parti tarafından liderlik edilecektir. Hıristiyanlığa göre, dünya imtihanından başarıyla geçenler ebedî kurtuluşa ulaşacak, yani tanrının rızasını kazanıp cennete dönecektir. Marksistlere göreyse, özel mülkiyetin kalkmasıyla sömürü ve eşitsizlik gibi en temel insanî sorunlar aşılacak ve asrısaadete kavuşulacaktır. Yani ebedî kurtuluşa ulaşılacaktır. Marksizmin bu düşünce zembereğinde, Marx'ın çocukluk ve gençliğinde aldığı Hıristiyanlık kültür ve eğitiminin etkisi apaçık ortadadır.

Benzer bir durum ana Kemalist çizgide ortaya çıkmaktadır. Bu çizgide duran Kemalistlere göre, Türkiye Mustafa Kemal'in önderliğinde bir asrısaadet dönemi yaşamıştır. Bu dönem toplumun tam bir birlik ve bütünlük içinde olduğu, yanılmaz önderin rehberliğinde her türlü beşerî problemin çözüldüğü veya çözümlene sürecine girdiği, herkesin saadet ve huzur içinde yaşadığı mükemmel bir toplumun ve sistemin yaratıldığı bir dönemdi. Her şey gayet iyi giderken, içteki hainlerin ihaneti ve yabancı güçlerin baskısıyla bir günah işlendi: Tek parti sisteminden vazgeçildi ve çok partili hayata, yani demokrasiye geçildi. Bu, toplumun bilge ve yanılmaz önderinin veya bu önderin halefinin öngördüğü rotanın dışına çıkılması anlamına geldi. Böylece, Türkiye cennetini kaybetti ve bugün karşı karşıya olduğumuz problemler doğmaya başladı. Tekrar cennete dönmek/ülkeyi cennete dönüştürmek için ilk günaha, yani demokrasiye karşı mücadele edilmelidir ve bu ilk günah ortadan kaldırılmalıdır. Bu mücadeleye öncülük edecek olanlar ulu önderi en iyi anlayan kimseler olan Kemalistlerdir.

Kemalistlerin öncülüğünde çok partili sistem tasfiye edilmeli ve asrısadete geri dönülmelidir. Bu bakış Kemalistlerce, çoğu zaman, devrim-karşı devrim dikotomisiyle ifade edilmektedir. Görülmektedir ki, kimi Kemalistlerin Kemalizm anlayışında sadece bir totaliter nüve bulunmamakta, bu nüve aynı zamanda dinî bir renge de bürünmektedir.

Atatürk Kemalist miydi?

Kemalizme yönelik eleştiriler ağırlık kazandıkça, bu eleştirilerden kurtulma yolları aranmaktadır. Bu çerçevede ilk akla gelen, Mustafa Kemal'in Kemalist olmadığını söylemek veya Kemalizm ile Atatürkçülük arasında bir farklılık bulunduğunu iddia etmektir. Gerçekten, Kemalizmin fikrî açmazları ve Kemalizm adına yapılan veya meşrulaştırılan kimi icraatların zararlı ve üzücü sonuçları sergilendikçe, bazı kimseler M. Kemal'in Kemalist olmadığını söyleyerek, bütün olumsuzlukların sorumlularını veya kaynaklarını M. Kemal dışındaki kişilerde veya onun hayattan ayrılmasından sonraki dönemlerde aramaktadır.

Bu tür bir tartışma başka önemli isimler için de yapılmaktadır. Bunlardan biri, yine, Marx'tır. Marx'ın, yaşasaydı, eski komünist ülkelerde yaşananları tasvip etmeyecektiği söylenmektedir. Marx ile ilgili olarak, Marx'ın tam bir Marksist olduğunu ve yaşasaydı komünist rejimlerde Marx'ın da önemli bir parçası olduğu ideoloji adına yapılan birçok şeyi onaylayacak veya bizzat gerçekleştirecek olduğunu söylemek haksızlık olmaz. Marx, şiddeti meşru gören, demokrasiyi ve sınırlı yönetimi değil (geçici de görse) diktatörlüğü savunan, "burjuva diktatörlüğü" adını verdiği şeyin yerine başka ve gerçek bir diktatörlüğün- proletarya diktatörlüğünün -geçmesini isteyen etkili bir filozoftu. Marx'ın lisanında sınırlı ve kurallı bir yönetimin, ihlâl edilemez insan haklarının, çatışan tarafların uzlaşmasını ve bir arada yaşamasını temin edecek siyasî ve hukukî bir çerçevenin yeri yoktu. O bir savaş taraftarıydı, kendisinin kelimelerle yaptığı savaşın silahlarla yapılmasına hazır ve istekli idi. Dolayısıyla, adına yapılan şeylerin çoğunda sorumluluğu vardı. Kısaca Marx, Marksisti, Leninisti, Stalinisti, Maoisti...

Marx gibi bir filozoftan, M. Kemal gibi bir devlet ve siyaset adamına geçerse ne görürüz? Devlet adamları genellikle sistematik bir fikrin veya etraflı bir ideolojinin mucidi veya müellifi değillerdir. Onlar, bazı fikirleri veya ideolojileri, anlama kapasitelerine bağlı olarak, şu veya bu ölçüde benimseyebilir ve siyasî ve idarî

programlarına yansıtmaya çalışabilir. Ancak, devlet ve siyaset adamlarının pragmatik ve pratik tarafları fikrî taraflarına nazaran daima daha güçlü ve baskındır. Bu yüzden, aynı devlet adamlarının kısa zaman aralıklarıyla birbirine ters fikirleri savunmaları ve zıt uygulamaları gerçekleştirmeleri ender karşılaşılan bir durum olmaktan uzaktır. M. Kemal Atatürk'ün iktidar-icraat döneminde bunu teyit eden birçok örnek bulunabilir. O yüzden, sistemli ve tutarlı bir teori hüviyetinde bir Kemalizmin M. Kemal hayatta iken mevcut olmadığı, Kemalizm'in sonradan geliştiği, bundan dolayı Mustafa Kemal'in Kemalist olmadığı söylenebilir.

Bu yorum doğruysa, M. Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra onun adına yapılan ve izleri veya kökleri onun hayatta olduğu dönemde bulunmayan uygulamalardan M. Kemal'e bir fatura çıkarmak elbette hatalı bir akıl yürütme olur. Bu çerçevede, meselâ, yaygın bir görüşe göre, askerî darbelerden Mustafa Kemal'e pay çıkarmak yanlış olabilir. O, demokratik usullerle işbaşına gelmiş hükümetlerin kendilerine emanet edilen silahları ve gençleri gayri meşru bir şekilde istihdam eden silahlı bürokratlarca devrilmesini tasvip eder miydi etmez miydi, bilmiyoruz. Ne var ki, bütün darbelerin Atatürk'te veya Atatürk adına meşrulaştırılması darbecilerin Atatürk'ün darbeyi onaylayacağına veya Atatürk'ün söylem ve icraatlarında darbeleri onaylamaya yarayacak kullanışlı öğelerin bulunduğuna inandığını göstermektedir. Bunun gibi, günümüz Kemalistlerinin önemli bir bölümü, çoğu zaman, anti-demokratik ve baskıcı fikir ve icraatlarını Atatürk'e dayandırmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede, sık sık, "Atatürk yaşasaydı..." anlamsız retoriğine başvurulmaktadır. Bu yolu kullananların Atatürk gibi önemli bir tarihî figürü kendi tezlerini ve tavırlarını daha etkili kılmak için devreye soktukları ve bunun Atatürk'ün kendileri gibi düşünecek veya yapacak olduğunu kanıtlamaya yetmeyeceği açıktır.

M. K. Atatürk'ün iktidarı dönemindeki icraatlarına bakarak da bugünkü Kemalistler anlamında Kemalist olup olmadığı konusunda bir sonuca ulaşmaya çalışabiliriz. Bu durumda, yukarıdaki soruya verilecek cevap hem evet hem hayır olabilir. M. Kemal'in ölümünden sonra adına yapılan her şeyi iyi karşılamayacağını tahmin ederek Kemalist olarak vasıflandırılmasının doğru olmayacağı söylenebilir. Ancak, günümüz Kemalizminin bazı unsurlarının ve söylemlerinin o hayattayken zaten

tezahür etmekte veya yaşanmakta olmadığını söylemek zordur. İktidarın kullanılma biçimi, her konuda tek ve mutlak otorite olma, muhaliflerine ifade özgürlüğü ve resmî olarak var olma hakkı tanımama bakımlarından M. Kemal'in Kemalist olduğu öne sürülebilir. Fakat, biraz evvel belirttiğim üzere, her önemli devlet ve siyaset adamında olduğu gibi M. Kemal'de de çelişik ifadeler ve tavırlar bulmak mümkündür. Çok partili hayata geçme denemeleri ve hayatının son yıllarında yapılan birçok şeyden pişmanlık duyduğunu gösteren sözler ve emarelerle otoriteryen modernleştirici tek adam tavırları veya rolleri çelişmektedir. Bundan dolayı, M. Kemal'in Kemalist olup olmadığı tartışmasında anlamlı ve bütünüyle doğru, herkesi tatmin ve ikna edecek bir neticeye ulaşmak hayli güçtür. Başka bir deyişle Mustafa Kemal hem Kemalisttir hem de değildir.

Kemalizm yerine Atatürkçülük denmesinin neyi değiştireceği de meçhuldür. İlk olarak bu ikincisini tercih edenlerin genellikle sağ eğilimli olduğu ve Atatürk'e bakış ve atıfta Kemalistler kadar ileri gitmediği veya bazı Kemalistler kadar "fanatik" bir tavır takınmadığı tespiti yapılabilir. İkinci olarak, Atatürkçülüğü Kemalizm adlandırmasına tercih edenler bu ikincisinin sonundaki "izm" yüzünden bir ideoloji çağrışımı yapması ve bunun da katılığı ve donukluğu akla getirmesi sebebiyle bunu yapıyor olabilirler. Tabii, bu, hem ideolojilerle ilgili bilgi ve kavrayışlarının sınırlı olduğunu hem de insan topluluklarının bazı bakımlardan kaçınılmaz olarak ideolojilere ihtiyaçları olduğunu bilmediklerini gösterir. Zaman zaman, yine ideoloji kavramından ve yaptığı olumsuz çağrışımlardan uzak durmak için, "Atatürkçü düşünce sistemi" adlandırması da kullanılmaktadır. Ama, bütün bu adlandırmalar kelime oyunu olmaktan öteye geçmemektedir. Mesele, adına ne dersiniz deyin, bazılarının inandığı gibi, temel beşerî problemlerin bazılarının mutlak çözümlerinin ve Türkiye'yi gerçek uygarlığın parçası yapacak siyaset felsefesinin ana sütunlarının gerçek veya hayalî bir tek adamda bulunup bulunmadığı veya bulunup bulunmayacağıdır.

Kemalizm Bir İdeoloji, Bir Fikir Sistemi midir?

Kemalistlerin bir kısmı "Marx, Lenin, Stalin, Hitler çöktü, Mustafa Kemal Atatürk dimdik ayakta" diyerek bir övünme veya savunma yaparken, aslında, belki farkında olmadan, Kemalizm'i otoriter-totaliter kampa yerleştirmektedir. Keza, böyle yapmakla, bir

bakıma, Kemalizmin güçlü bir ideoloji veya sistematik fikir olduğunu ve hâlâ yaşadığını iddia etmektedir. Yanılgı şuradadır: Kemalizm bir ideoloji veya bir fikir sistemi değildir. Zaten ideolojileri ve fikir sistemlerini devlet-siyaset adamları değil, fikir adamları geliştirir. Devlet adamları bütün olarak veya parçalı hâlde onları alır ve hayata aktarmaya ve uygulamaya çalışır. Kemalistlerin hatası, mekân bakımından mahallî zaman bakımından konjonktürel olan Kemalizmi mekân bakımından tüm dünyayı zaman bakımından bütün zamanları kapsar zannederek gelişmiş bir ideoloji veya tekâmül etmiş bir fikir sistemi seviyesine taşımaya çalışmalarıdır.

Kemalizmin, en gelişmiş ideolojiler olan liberalizm ve sosyalizmin ideoloji oluşu anlamında ideoloji olmadığını anlamının en basit ve belki en iyi yolu dünyanın saygın üniversitelerinde okutulan “siyasal ideolojiler” kitaplarını açıp ele alınan ideolojiler arasında Kemalizmi aramaktır. Bu yapılırsa, Kemalizmin kitaplarda yer almadığı görülecektir. Bir ideolojinin geniş fikrî felsefi kökleri ve müellifleri vardır, ideoloji geneldir, ilgilendiği alanlarda her toplum ve her dönem için söyleyebileceği şeyler mevcuttur. Oysa, Kemalizm, bir yönüyle lokal bir iktidar kavgasına ve bir yönüyle de otoriteryen bir konjonktürel modernleşme çabasına verilen addır. Büyük ideolojiler insanlığın her zaman karşılaşılan bazı ortak problemlerine cevap verir; Kemalizm ise, ancak, bu topraklarda yaşayan insanların bazı problemlerine kısmî ve konjonktürel cevaplar sağlar. Bu hâliyle, Kemalizmi, büyük ideolojilerle eşdeğer bir ideoloji saymak yanlıştır.

Kemalizmin, ideoloji değilse bile, bütün zamanları kapsayan ve hiç ölmeyecek bir fikir sistemi olduğu iddiası da, en azından, abartmalıdır. Bir fikir sistemi, yine, fikir adamlarınca ve icraat ortamından ziyade soyut düşünce dünyasında ve birçok kişinin katkısıyla geliştirilen bir fikir demetidir. Kapsayıcılık bakımından ideolojiden dar olmakla beraber, fikir sisteminde de, tutarlılık, süreklilik ve genel açıklama kapasitesi bulunur. Devlet adamlarının konuşma ve icraatlarında, açık veya örtülü, doğrudan veya dolaylı olarak, elbette, çeşitli fikirler bulunabilir. Bu hemen hemen her ülke ve her tarih dilimi için doğrudur. Ancak, kendilerine ait bazı fikirlere sahip olmaları veya başkalarına ait fikirleri tekrarlamaları yahut kullanmaları devlet adamlarının fikir sistemi geliştirdiğini göstermez. Öyle olsaydı, sayıları binlere ulaşan devlet adamlarının adıyla anılan binlerce fikir sistemi olması gerekirdi. Tarihte iz bırakmış önemli bir askerî ve siyasî

lider olarak, Atatürk, kuşku yok ki, çeşitli fikirlere sahipti. Bu fikirlerin bir kısmını sözlerinde bir kısmını icraatlarında yansıttı. Ama bu fikirlerin çoğu ondan önce ve başkaları tarafından geliştirilmiş fikirlerdi. Pozitivizmi, cumhuriyet fikrini, modernleşme fikrini icat edenin Atatürk olduğuna dair bir kayıt ansiklopedilerde yer almamaktadır. Başka bir deyişle, Atatürk bir fikir sistemi kurmuş veya bir fikir sistemine katkıda bulunmuş olan bir kişi olmaktan ziyade bir fikir kullanıcısıydı. Atatürkçü düşünce sistemi diye bir şey hiçbir zaman onun tarafından yaratılmadı.

Atatürk'ün ve Atatürkçülüğün hiç unutulmayacağı, ölümsüz olduğu söylemi de inandırıcılıktan uzaktır ve insanî varoluşun doğasına aykırıdır. Bunu söyleyenler ve sanki onunla ortak bir hayatları olmuş ve unutulmaz hatıraları varmış gibi "seni özlüyoruz..." manşetleri çekenler insanda samimiyetten çok riyakârlık izlenimi bırakan davranışlar sergilemeye yatkın görünmektedir. Hatıraları ne kadar kıymetli, hayatımızdaki yeri ne denli mühim olursa olsun, bütün insanlar unutulur. Unutmak ve unutulmak, kaçınılmazdır, sadece bir zaman meselesidir. Her insan ölümlüdür. M. K. Atatürk de ölümü tatmıştır. İnsanlar, öldükten sonra, her geçen yıl, biraz daha unutulur. Bu, hayatın tabiatının bir gereğidir, sonucudur. Başka türlü olamaz. Fatih de İstanbul'u fethetmiş ve bize bu güzel şehri kazandırmıştır, ama bugün hatıralarda sadece bir iz olarak yaşamaktadır. Hiç kimse, Fatih için, "seni özlüyoruz" diye manşet çekmemektedir. Çekseydi de zaten anlamsız olurdu. Yıllar akıyor ve Atatürk de unutuluyor. Önce O'nunla muhatap olmuş insanlar hayattan çekiliyor. Sonra hatıralar yavaş yavaş soluyor. Bu hoşumuza gitse de gitmese de engelleyebileceğimiz bir şey değil. Ölmüş bir kişiyi unutturmanın, devamlı olarak birbiri peşi sıra gelen bir sürü neslin gündeminde tutmanın yolu, onu bir bakıma insan olmaktan çıkarmaktan, yani insanüstü bir konuma taşımaktan geçer. Nitekim, Türkiye'de Atatürk'le ilgili olarak yapılan da budur. Bu yüzden, Kemalizm bir dine dönüşmektedir.

Ayrıca, bir insanı insanüstülüğe taşıyarak kişi kültü oluşturmak, ona atfedilen bir fikri geliştirmekten çok o fikrin gelişmesini engellemeye hizmet eder. Bunca propagandaya rağmen, sokaktaki bir kişiyi çevirip "Atatürk ilkeleri" denilen şeylerin ne olduğunu sorsanız, tam bir cevap alamazsınız. Bunun sebebi insanların kötü niyeti veya ilgisizliği değildir, yapılmak istenen şeyin mantıksızlığı ve eşyanın ve insanın tabiatına aykırılığıdır. Bazı Kemalistler, zaman zaman, topluma Atatürk'ün ve ilkelerinin yeterince

anlatılmadığından şikâyetçi olmakta ve eğitim sisteminin bu çerçevede yeniden dizayn edilmesini istemektedir. Oysa, her Türk vatandaşı, Atatürk ve yaptıkları hakkında, beşikten mezara kadar, tam bir bombardımana, hatta beyin yıkamasına tabi tutulmaktadır. Anaokuluyla başlayan Atatürk'ü sevdirme ve ona mal edilen fikirleri beyinlere kazıma çabası ölene kadar vatandaşın peşini bırakmamaktadır. Bunun bir benzerini ancak totaliter ülkelerde görmek mümkündür. Buna rağmen sonuç ortadadır.

Atatürk ilkeleri olduğu iddia edilen altı maddenin çoğunun egemen yorumunun günümüz dünyasıyla bir ilgisi ve medeniyeti yaratan değerlerle anlamlı bir bağlantısı yoktur. Bunların çoğu ya reddedilmek ya da oldukları şey olmaktan çıkmalarına sebep olabilecek bir şekilde yeniden yorumlanmaya tabi tutulmak zorundadır. Uzun bir tahlile girişmeksizin işaret etmek gerekirse, devrimcilik demokrasiye zıttır; halkçılık hem belirsizdir, hem kolektivisttir, hem de despotizmin sorgulanamaz ve dizginlenemez tiplerine payanda olmaya yatkındır; cumhuriyetçilik liberal ve demokratik değerlerle aşılacakça totaliterleşmekte ve negatif özgürlüğü boğmaktadır; devletçilik, modern anayasal ve sınırlı devlet fikir ve tatbikatına terstir; milliyetçilik bir devlet ideolojisine dönüşükçe ırkçılığı ve tahakkümü teşvik etmektedir. En önemli ilke olan laiklikte ise, en azından, koordinatlar yanlış seçilmiştir. Türkiye tipi laikliğin gerçekten laiklik olduğunu iddia edebilmek için siyaset teorisinin terminolojisini çok zorlamak gerekmektedir. Din adına veya din yüzünden toplumsal grupların birbirini baskı altına almasını önlemek, yani genel özgürlüğün bir parçası olarak din özgürlüğünü korumak için siyasetin ve hukukun dinî etkilerden ve dinî etkileme çabalarından azamî ölçüde arındırılması demek olan laiklik, Türkiye'de, en azından, dinle ilişkisi kamu otoritesi tarafından belirlenen bir toplum yaratma teşebbüsüne dönüşmüştür. Kısaca, Atatürk ilkeleri adı verilen şeylerin günümüz Türkiye'sinin ihtiyaçlarına cevap verme imkânı ya tamamen ortadan kalkmış ya da çok sınırlı hâle gelmiştir. Aynı şekilde, Atatürk'e mal edilen veya onun adına meşrulaştırılan başka birçok görüş ve tatbikat da, tam bir fikir özgürlüğü ortamının tesis edilmesi hâlinde yapılacak ciddî eleştirilere dayanabilecek tutarlılık ve sağlamlığa sahip olmaktan uzaktır.

Atatürk'ün Mirası Nedir?

Kemalizmin bir ideoloji olmadığı, Atatürkçülüğün kelimenin doğru anlamında bir fikir sistemi teşkil etmediği ve edemeyeceği ikna edici bir şekilde ortaya konunca, Atatürk'ün bir ideoloji geliştirmede, sadece akli ve bilimi bize miras bıraktığı söylenmektedir.

Akl ve bilim mülkiyet konusu olmadığına göre miras bırakılmaları da söz konusu olamaz. Burada kast edilen, bu yüzden, ancak ve ancak, akla ve bilime başvurmanın salık verilmesi olabilir. Fakat, bazılarının sandığının tersine, bu da fazla bir şey ifade etmez. İlk olarak, her zaman ve her dönem için, önceden verili, standart bir akıl yoktur; akıl bir evrim içindedir, hem insanların içinde bulunduğu çevrenin bir mahsulü olan hem de o çevreyi etkileyen bir cevherdir. Akıl, insan ve toplum hayatında önemli bir yer işgal etmekle beraber, bireysel ve toplumsal hayatta yeri olan tek faktör değildir. İkinci olarak, bireysel ve toplumsal hayattaki her kurumun ve her davranışın altında ve ardında standart bir akıl yoktur. Hayatımızda akıl yanında heyecan, ihtiras, alışkanlık, tesadüf de önemli roller oynamaktadır. Atatürk'ün hayatı bunun en iyi şahididir. Bir toplumda akıl yanında geleneğe, âdete, töreye, ahlâka, hukuka, dine de ihtiyaç vardır. Tek başına akla dayanan bir toplum da, her sorunun cevabını akılda bulan bir toplum da görülmemiştir. Akli inkâr etmek ne kadar saçma ve zararlıysa akıl adına geri kalan her şeyi inkâr etmek de aynı ölçüde saçma ve tehlikelidir. Ne aklını kullanmayı daha iyi öğrenmiş kişilerin her halükârda daha iyi bir hayat yaşayacaklarının, ne de akıl adına hareket ettiğini söyleyenlerin insan hak ve özgürlüklerine saygı göstereceklerinin, hoşgörülü olacaklarının ve üstün insanî vasıflar taşıyacaklarının garantisi vardır. Yirminci Yüzyılın vahşi komünist diktatörlükleri akıl adına kurucu rasyonalist ideolojiler temelinde tesis edilmiş ve insanlığa kan kusturmuştur.

Buna benzer şeyleri bilim için de söylemek mümkündür. Bilim her zaman ve her konuda gerçeğe ulaşmaya yetmemektedir. Bazı konular bilimin ilgi alanına girmediği gibi, bilimin kendisinin kuruluşu ve işleyişi de gerilim ve çelişkilerle doludur. Bilimsel paradigmalardan ilerleyişi ve bilimin bilim olduğunun tespit edilmesiyle ilgili teoriler bize sadece bilime dayanan bir beşerî hayatın olmayacağını göstermektedir. Nitekim olamamıştır da. O yüzden, "bilimsel hayat" türü laflar anlamsız ve saçmadır. Kaldı ki, sosyal bilimlerin bilim olup olmadığı bile tartışmalıdır. Fen bilimlerinden sosyal bilimler için çıkarılabilecek çok az ders vardır. Fen bilimlerinin malzemesinin bilimsel araştırmaya

elverişliliğini sosyal dünyaya taşımaya çalışan kimseler ya Comte gibi saçmalamış veya Marx gibi canavarlığa yol açacak bir zemin hazırlamışlardır. Bilime dayanarak özgürlüğü, adâleti açıklayamaz, ahlâk kuralları geliştiremez, en iyi yöntem biçiminin ne olduğu ve kimin yönetmesi gerektiği gibi sorulara cevap bulamayız. O yüzden, Atatürk'ün bize bilimi ve akli miras bıraktığını söylemenin zannedildiği kadar kuvvetli bir anlamı ve değeri yoktur. Nitekim, bu sloganımsı sözü takip eden başka bir söz veya açıklama da yoktur. Yani, bu söz, her ne ifade ediyorsa, başladığı yerde bitmektedir.

Bu çerçevede, Mustafa Kemal'in topluma çağdaş uygarlığı veya çağdaş uygarlığın üstüne çıkmayı hedef gösterdiği fikrine de bakabiliriz. Önce vurgulanması gereken, çağdaş uygarlığın üstüne çıkmanın ontolojik olarak mümkün olmadığıdır. Çağdaş uygarlığın üstüne çıkarsanız, siz çağdaş uygarlığın kendisi olursunuz. Dolayısıyla, çağdaş uygarlığın üstüne çıkmak gibi bir hedef olamaz. Çağdaş uygarlığa ulaşma hedefi ise, Atatürk'ün hem geldiği köken hem de yetişme tarzı ve idealleri göz önüne alındığında makul görünmektedir. Çağdaş uygarlığın yıldızı görünen Batı'ya uyum sağlamak, Avrupa ülkelerini yakalamak, zaten Osmanlı'nın da ideali olmuştur. Ancak, "çağdaş uygarlık" da standart ve sabitlenmiş değildir. Üstelik "çağdaş uygarlık" Atatürk'ün zamanında iki ayrı çizgide ilerlemekteydi. İlki, evrim yoluyla demokratikleşmekte olan Batı Avrupa, ikincisi totaliterizmi çeşitli kısımlarında kurmuş olan veya kurmakta olan (Orta, Doğu ve Güney) Avrupa'ydı. Bunların hangisi çağdaş uygarlıktı? Bugün bu soruya verilecek cevap bellidir ve kolaydır, ancak, 1920'lerde ve 1930'larda cevap aynı ölçüde kolay değildi. Sadece Türkiye'de değil, pek çok yerde kafalar karıştı. Atatürk bunlardan hangisini işaret etmişti? 1920'ler ve 1930'lar Avrupa'da sosyalist, faşist ve nasyonal sosyalist diktatörlüklerinin yükseldiği yıllardı. Başka yerlerde – meselâ ABD'de – olduğu gibi Türkiye'de de yükselen totaliter sistemlere hayranlık duyan çevreler vardı. Bunlar hareketle totaliter rejimlerin kimi unsurlarının Türkiye'de hayata aktarılmasını talep etmekteydi. Nitekim, tek parti diktatörlüğünün bazı uygulamalarıyla bu sistemlerin bazı uygulamaları arasındaki paralellikler ve benzerlikler yaşanmaktaydı. Tek parti rejimi, siyasal katılmanın olmaması, devlet güdümlü ekonomi, muhalefetin sindirilmesi gibi noktalarda totaliter rejimlerle ortaklı.

Buna karşılık, Türkiye aynı dönemde demokrasiye doğru evrilen Batı Avrupa'nın da farkındaydı. O zaman, çağdaş uygarlık hangisiydi? Bugün bu soruya verilmesi gereken cevap açık ve nettir. Çağdaş uygarlık liberal demokrasidir, piyasa ekonomisidir, insan haklarıdır, siyasal katılımdır, sınırlı ve anayasal yönetimdir. Ama, her ne hikmetse, bunlar genellikle Kemalistlerin hoşnut olmadığı değerler veya kurumlardır. O zaman, Kemalistler, galiba, çağdaş uygarlıktan yukarıda ifade edilenleri değil başka şeyleri anlamaktadır.

Bağımsızlık ve Ulus Yaratma

Kemalistlerin sık sık ileri sürdükleri veya altını çizdikleri bir diğer tez, bağımsızlık ve kendi kendine yeterlidir. Buna göre, Atatürk'e atfedilebilecek en önemli değer, bağımsızlıktır. Kendi kendine yeterlik bağımsızlığın koşullarındandır. Bağımsızlık, özenle ve ne pahasına olursa olsun korunmalıdır. Bağımsızlık aynı zamanda uluslaşma ile iç içe geçmiştir. Cumhuriyet döneminde bir ulus yaratılmış veya yaratılmak istenmiştir.

Bir ülkenin bağımsız olması elbette bağımlı olmasına tercih edilir. Bağımsızlık, bir milletin, başka bir milletin veya başka güçlerin buyrukları ve belirlemeleri doğrultusunda değil kendi tercihleri ve kararları istikametinde yaşaması anlamına gelir. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından işgal edilen bugünkü topraklarımızda yaşayan insanlar bağımsızlığın değerine inandıkları için bir İstiklâl Harbi'ne girişmişlerdir. Mustafa Kemal'in askerî ve siyasî liderliği altında yürütülen bağımsızlık savaşı, bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna imkân hazırlamıştır. Bu harp kazanılmasaydı, bugünkü toprakların siyasî coğrafyası çok farklı olurdu elbette. Bu zafer yeni bir devletin doğmasını sağlamış ve bu zaferde büyük pay sahibi olan Mustafa Kemal Türk milleti tarafından devlet başkanlığıyla ödüllendirilmiş ve on beş yıl o makamda tutularak taltif edilmiştir. Türk milleti, böylece, Mustafa Kemal'e vefa borcunu ödemiştir.

Bağımsızlık önemli bir değer/durum olmakla beraber, hem daha genel bir değerler çerçevesi hem de dünyanın bugünkü şartları içinde düşünülmelidir. Bugün, insanlık ailesi içinde, kendi kendine mutlak yeterliğin ve tam bağımsızlığın ne kadar mevcut ve ne ölçüde mümkün olduğu tartışılabilir. Bir milletin her anlamda kendi kendine yeterli olması çoğu defa mümkün olmadığı gibi her zaman arzuya şayan da değildir. Bir insanın bütün ihtiyaçlarını bizzat karşılama çabasının onun hayat seviyesini gitgide aşağı çekmesi gibi bir milletin bütün ihtiyaçlarını bizzat karşılaması çabası da o

milletin refah seviyesini geriletir. Milletler arasında yoğun ticarî, kültürel ilişkilerin olması her millet için iyi ve yararlıdır. Günümüzde önemli olan, milletler camiası içinde onurlu, üretken, açık, başka toplumlarla gönüllülük ve mütekabiliyet esasları çerçevesinde ilişkiye girebilme güvenine ve gücüne sahip bir millet olmaktır.

Mutlak egemenlik anlamında bağımsızlık nadiren karşılaşılan bir durumdur. Günümüzde mutlak egemenlik nosyonunu savunmak zaten bir anakronik bakıştır. Bazı değerlerin sınırları aşan bir geçerliliğe sahip olduğu bilinmektedir. Meselâ, insan hakları yerine göre ulusların egemenlik hakkını aşmakta ve uluslararası bir koruma altında olması gerekmektedir. Ayrıca, dışarıya karşı egemenlik hassasiyeti gösteren kimi Kemalistlerin ülke içinde halkın siyasî iradesini çiğneyen, egemenlik hakkını zaman zaman gasp eden bürokratik otoriteye hiç itiraz etmemesi tuhaf bir çelişki teşkil etmektedir. O zaman, Kemalistlerin, egemenlik derken, ulusa ait bir yetkiden değil, istediğinde ulusun çeşitli kesimlerinin meşru ve makul taleplerini bastırarak hareket etme yetkisine sahip bir tahakkümcü azınlığın egemenliğinden bahsettiği ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede, Kemalistlerin, bir ülkenin bağımsız olmasını o ülkenin rejiminin mükemmeliyetinin yeterli unsuru olarak almaları da çağdaş anlayışa zıttır. Bir ülkenin bağımsız olması otomatik olarak o ülkenin hür bir rejim tesis ettiği anlamına gelmemektedir. Bir ülke bağımsızlık statüsüne sahipken ülkede yaşayan insanlar bir çeşit köle olabilir. Bu durumda bağımsızlığın anlamı, efendilerin başka bir ülkeden değil o ülkeden -aynı kandan, etnisiteden, kültürden- olmasıdır. Dolayısıyla, bazen, bağımsızlık özgürlüğün zıddına tekabül edebilir. Bağımsızlık özgürlüğe destek verdikçe daha manidar ve daha gerekli olur. Özgürlüğe mal olan bir bağımsızlık ciddî biçimde sorgulanması gereken bir değere dönüşür.

Kemalist söylemde kendi kendine yeterlik ve bağımsızlıkla yan yana kullanılan bir diğer kavram ulusallıktır. Bazı Kemalistler, ulusallığa üstün bir değer vermekte, kültürel öğelerin ve fikirlerin ulusal olmasını talep etmekte ve ulusal olmasının bir şeyi kendi başına değerli kılmaya yeteceğini ifade etmektedir. Burada ulusallığın referansı net olmaktan uzaktır, bazen İslâm öncesine bazen tek parti dönemine atıfta bulunmaktadır. Bu çerçevede, örneğin, İslâm'ın veya en azından bazı İslâm yorumla-

rının ve dinî kıyafetlerin ulusal (Türk tarzı) olmadığı söylenmektedir. Şüphesiz, liberal açıdan bakınca, ulusallığın Kemalistlerin sandığı kadar çok şey ifade etmediği görülür. Bir dinin ulusal olması veya olmaması anlamsız bir sözdür, mühim olan bireylerin o dini serbest iradeleriyle tercih edip etmedikleri ve o dinin mensuplarının başka dinlerin mensuplarıyla barış içinde bir arada yaşamaya razı ve hazır olup olmadıklarıdır. Esasen, kimi kavram ve teorilerin orijinini de tam olarak tespit etmek imkânsızdır. Cumhuriyet, milliyetçilik, ulus devlet, laiklik gibi kavram ve teoriler de netice itibarıyla Türkiye’de ve Türk yazarların kaleminden doğmamış, başka yerlerde ortaya çıkmış ve birçok ülkeye olduğu gibi Türkiye’ye sirayet etmiştir. Bu yüzden, Kemalistlerin başkalarını ulusal olmayan fikir veya değerleri savunmakla suçlamaları anlamsızdır.

Keza, Cumhuriyet döneminde bir ulus yaratma projesinin başlatıldığı, bu projenin hâlâ sürdüğü ve ulusun oluşmasının bağımsızlığın en önemli dayanağını teşkil ettiği vurgulanmaktadır. Ulus olmakta, ulus fikri bireyselliğimizi bastırmanın ve bizi köleleştirmenin bir aracı olarak kullanılmadıkça, yanlış bir şey yoktur; ancak, bir ulusun bir siyasî otoriteye yaratılıp yaratılamayacağı tartışmaya açıktır. Bir ulus yaratmak, bir toplumsal mühendislik projesi geliştirmek ve bu projeyi, gerekirse zor kullanarak asimilasyona başvurarak, bireyleri ve toplumsal grupları dönüştürerek ve dönüşmüyorsa elimine ederek- gerçekleştirmeye teşebbüs etmek demekse, böyle bir misyonu edinen devlet-siyasî otorite baskıcı olur. Bu tür bir ulus yaratma sevdası da, hiçbir zaman tamamlanmayacak bir projeye dönüşür. Hatta, ulus yaratmanın değil, ulusun oluşmasını önlemenin yolu olur. Türkiye’deki durum sanki bunu ispatlayan acı bir tecrübedir. Ulus yaratma macerası 80 yıl önce başlamış olmasına rağmen bir türlü tamamlanamamış, yani Kemalistlerin anladığı manada ulus yaratılamamıştır. Ayrıca, gidiş, Kemalistlerin ulus yaratma istikameti sandığı yere doğru değil, tersinedir.

Ulus fikri, tam olarak tanımlanması zor bir fikir ve ulus tam olarak tespit edilmesi zor bir olgudur. Ulusun en önemli parçası, liberal açıdan, insanların bir siyasî ve hukukî hâkimiyet bölgesinde (jurisdiction) beraber yaşama arzusuna ve iradesine sahip olmasıdır. Bir devletin mi insanlara bir arada yaşama iradesini kazandıracığı yoksa insanların bir arada yaşama iradesine sahip olmasının mı bir devletin doğmasını mümkün kılacağı siyaset teorisinde tartışılabilir bir konudur. Ancak, ulusun, her konuda aynı düşünen, aynı etnisiteden gelen, aynı değerler ve amaçlar skalasını paylaşan insanlardan oluşa-

bileceği, yani ancak homojen bir insan kitlesine ulus denebileceği görüşü çok hatalı ve fevkalâde zararlıdır. Homojen bir toplum -ulus- yaratma sevdası hem imkânsız hem de çok acı yaratacak bir maceradır. Bir toplumun bireylerini bir arada tutmanın en önemli yolu, ortak yaşayışa uygun bir siyasî ve hukukî çerçeve sağlamaktır. Bu çerçeve toplumda yaşayan amaç ve değer skalalarını teke indirmeyi veya onlar arasında bir hiyerarşi yaratmayı hedeflememelidir. Yoksa, devlet vatandaşları arasında ayrımcılık yapan ve bireylere amaç empoze eden bir cihaza dönüşür. Böyle bir devlet, bir taraftan baskıcı olacak, bir taraftan da toplum kesimlerinin birlikte yaşama arzusunu geriletecektir. Bunun birçok örneği görülmüştür. O yüzden, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Kemalistlerin anladığı manada bir ulus yaratma amacının peşinde koşmak yerine, ortak yaşayışın siyasî ve hukukî çerçevesini iyileştirmeye çalışması lâzımdır. Bugün çözümsüz, kronikleşmiş görünen birçok problemin hâlli de bunun yapılmasından geçmektedir.

Sonuç: Kemalizmin Medenîleşmesi En Acil İhtiyaçtır

Liberal açıdan bakıldığında, Kemalizmin egemen yorumunun medeniyet yaratan değerlerle pek bağdaşmadığı görülmektedir. Bu durumda ne yapılmalıdır? Kemalizmin dayandığı miras ve savunduğu değerler bütünüyle terk mi edilmelidir? Kemalizmin toplumumuz için bir kıymeti, anlamı, yararı yok mudur?

Şüphesiz, Kemalizm ve tek parti diktatörlüğü dönemi bu ülkenin kültürel, siyasî ve tarihî tecrübelerinin bir parçasıdır. İstense bile bütünüyle bir kenara atılması mümkün değildir. Kemalizmin ciddî eleştirilere konu yapılmasının sebebi, abartılması, yüceltilmesi ve günümüzdeki baskıcılığın meşruluk temeli hâline getirilmek istenmesidir. Buna devam edildikçe eleştirilerin dozu artacak ve toplu ret eğilimleri yükselecektir. Kemalist propaganda ve Kemalizme atfedilen yer demokratik sistem içinde normalleştirildikçe Kemalist mirastan ve tek parti diktatörlüğü tecrübesinden daha yararlı dersler çıkarılabilecektir.

Medeniyetin hangi değerlere dayandığı bellidir. Bu değerlerin Kemalist açıdan değerlendirilmesi ve yargılanması yerine Kemalizmin bu değerler açısından değerlendirilmesi ve yargılanması gereklidir. Bunu yapmak ve sonuçlarına katlanmak medeniyet yolunda ilerlemenin vazgeçilmez şartıdır. Türkiye öteden beri bunu yapmaya çalış-

maktadır. Nitekim, 1950’de demokrasiye geçiş bir anlamda Kemalizmin aşırılıklarına bir reddiyedir ve onu olması gereken mevkiye koyma çabasıdır. 1950 sonrasında Türkiye’nin siyasî rejiminde tesis edilen neredeyse her şey Kemalizmden ve tek parti diktatörlüğünden bir kaçıştır. Başka bir deyişle, Türkiye olabildiği kadar demokrasi olmayı Kemalizm sayesinde değil Kemalizme rağmen gerçekleştirmiştir.

Demokrasiye geçme zamanı geldiğinde Türkiye sahip olduğu siyasî mirası büyük ölçüde terk etmek zorundaydı. Zira, tek parti diktatörlüğünden kalan zihniyet ve yapılanma demokrasiyi tesis etmeye ve yaşatmaya engeldi. Bu mirasın bazı parçaları şunlardı: Demokratik anlamda bir parti teşkil etmeyen, devlet aygıtını değil, toplumu kontrol ve yönetme aracı olan ve devlet aygıtıyla aynılaşan bir tek parti (CHP). İfade özgürlüğünün yokluğu. Din ve vicdan özgürlüğünün, basın özgürlüğünün, teşkilatlanma özgürlüğünün ve kâmil anlamda seyahat özgürlüğünün yokluğu. Vatandaşın siyasî katılım imkân ve kanallarının bulunmaması. İktidarın yarışmacı siyaset içinde halkın tercihiyle belirleniyor olmaması. Siyasî ve bürokratik otoritenin halka hesap verir olmaması. Tek parti diktatörlüğünde iktidar sahibi olanların lisanında özgürlük, ihlâl edilmez insan hakları, sınırlı devlet, hukukun hâkimiyeti kavramlarının yeri yoktu. Bütün retorik “modernleşme”, “ağdaşlaşma” “batılılaşma” ve “doğru hayat tarzı”nın benimsenmesi üzerine kuruluydu. Demokrasiye geçiş bütün bunların değişmesini gerektiriyordu. Ve nitekim öyle de oldu. Ancak, bu değişiklik, Türkiye’nin otoriter-totaliter yüzüyle demokratik yüzü arasında bugün de devam etmekte olan bir kavgayı tetikledi.

Esasen, Atatürk’ün ölümünden kısa bir süre sonra Kemalizmin unutulmasının alt yapısı hazırlanmıştı. Millî Şef İnönü’nün diktatörlüğü tesis edilmişti ve önceki şefin mirası tasfiye edilmekteydi. Özgürlükçülerin hedefi diktatörlüktü. 1945’ten sonra, Batı dünyasının bir parçası olma mecburiyeti ve diğer faktörler önemli reformları mecburiyet hâline getirdi ve sistem dönüşmeye başladı. Yapılması gereken, ölmüş bir lideri değil, mevcut diktatörü eleştirmektir. Kemalizm pratik olarak değilse de teorik olarak unutulmaktaydı. Nitekim, genişleyen fikir–ifade özgürlüğü ortamında özgürlükçü liberal entelektüeller carî diktatörlüğü kıyasıya tenkit etmekteydi. Meselâ, 1948’de yayınlanan ve dönemin liberallerinin toplandığı aylık *Hür Fikirler Dergisi* diktatörlük aleyhtarı yayınlar yapıyor ve Kemalizmden hiç bahsetmiyordu. Bugünkü hâliyle

Kemalizm, tarihî bir figür olan İnönü'yü bir başka tarihî figür olan Atatürk ile dengelemek isteyen Demokrat Parti iktidarı tarafından, özellikle iktidara geldikten sonra, tesis edilmeye başladı. Muhtemeldir ki, Demokratlar, Kemalizmin abartılacağını ve bir süre sonra Kemalizm karşıtlığının CHP'nin elinde kendilerini vuracak bir silaha dönüşeceğini tahmin edemezdi. Kemalizm, bürokrasi ve siyaset dünyasında adım adım kuruldu, ancak, bu kuruluş sürecine asıl ivmeyi askerî darbeler verecekti. 1960'tan itibaren her askerî darbe Kemalizmi bugünkü anlam ve yapıda tesis etmede biraz daha ileri gidilmesini sağladı. Zamanla, Kemalizm devlet yapılanmasının özellikle bürokratik kanadının amacı ve aracı hâline geldi. Bu o kadar ileri gitti ki, nihaî hedef, artık, 1982 anayasasında ve payandalarında yansıdığı gibi, birçok partili rejim formatı içinde tek partili sistemi yeniden yaratmak ve yaşatmaktı. Tabii, bu projenin başarılı olduğu yerler de olduğu aksadığı yerler de. En büyük başarı, sivil ve askerî kanadıyla bürokrasinin büyük bir bölümünün Kemalizmin kontrolüne girmesiydi. Halka dayanmak ve halktan destek almak zorunda olduğu için demokratik siyaset Kemalizme çeşitli noktalarda açık veya örtülü şekilde direndi.

Kemalizm, 80 yıllık Cumhuriyet tarihinin büyük bölümünde, siyaseten bazen ama bürokratik olarak her zaman iktidarda kaldı. Fikrî temellerinin zayıflığına ilaveten, devamlı iktidarda bulunması, Kemalizmin, fikir olarak, bir nebze olsun gelişme imkânı var-dıysa, onu da ortadan kaldırdı. Bugün gelinen noktada Türkiye gerçek bir demokrasi olmak için Kemalizmi resmî ideolojisi daha doğrusu resmî dogması olmaktan çıkarmak ve Kemalist mirasın çoğu amaçlarını ve araçlarını ya tamamen reddetmek veya ciddi biçimde ehlîleştirmek ve medenîleştirmek zorundadır. Bunun anlamı Kemalizmin zorla ortadan kaldırılması değildir. Elbette bazı vatandaşlarımız Kemalizme inanmaya devam edeceklerdir. Buna hakları vardır. Kemalizmi gerek siyasî gerekse entelektüel alanda temsil etmeye ve geliştirmeye çalışmaları Türkiye'nin de yararına olacaktır. Netice itibariyle Kemalizm de tarihimizin bir parçasıdır. Ancak, Kemalizmi resmî ideoloji olarak muhafaza etme ve topluma kamu otoritesi yoluyla dayatma arzusundan vazgeçmeden ve onun yarışan siyasî akımlardan biri olmasına razı olmadan bunu yapamazlar. Kemalistlerin bu olgunluğu ve cesareti göstermesi Türkiye'yi birçok bakımdan rahatlatacak ve kimi kronik problemlerin çözüm yolunu açacaktır. Dolayısıyla, Kemalist çevreler, hep başkalarını suçlamak yerine, projektörlerini, evet, aklın, bilimin ve medenî

değerlerin ışığında kendilerine çevirmelidirler. Bunu başarabilirse, hem bütün Türkiye hem kendileri rahatlayacaktır.

Bu çerçevede Cumhuriyet Halk Partisi'ne önemli görevler düşmektedir; çünkü CHP, Kemalizmin en fazla cisimlenmiş hâlini temsil etmektedir. CHP, önce, kendi tarihini cumhuriyet sisteminin kuruluşuyla başlatmaktan ve tek parti dönemine bütünüyle sahip çıkmaktan vazgeçmelidir. CHP, demokratik bir parti olmaya, 1945'te başlamıştır, öncesinin CHP'si bugünkü anlamda parti değil, başka niteliklere sahip bir aygıttı. CHP, rakipleriyle demokratik bir ortamda rekabet etmeye hazır olduğunu göstermek için tek parti diktatörlüğü dönemindeki varlığını ve tarihini meşruiyet ve güç temeli olarak kullanmaya çalışmaktan ve ikide bir gündeme getirmekten uzak durmalıdır.

Kemalizmin anti demokratik ve gayrı medenî amaç ve araçlarından vazgeçmesi CHP için yeni bir şey olmayacaktır, zira, daha önce de bunu yapmıştır. CHP 1945'ten itibaren demokratikleşme yolunda evrilmeye başlamış ve tek parti diktatörlüğünün kimi icraatlarını, yani kendi icraatlarını, bizzat iptal etmiştir. Çeşitli faktörlerin etkisiyle sistemin demokratikleşmesine yardımcı olmuş ve Türkiye'nin demokrasiye geçişinin şerefini paylaşmıştır. CHP o zaman bu çizgiye girmeseydi Türkiye muhtemelen bir iç savaş yaşayacaktı. CHP, Demokrat Parti'nin baskıcılığa meylettği yıllarda da demokratik hak ve özgürlükleri savunmada zaman zaman başarılı olmuştur. Şimdi CHP'den beklenen, buna benzer bir misyonu üstlenmesidir. Türkiye'nin normalleşmesi Kemalizmin normalleşmesinden ve Kemalist iktidar odaklarının demokratik sistemde sahip olabilecekleri mevkilere çekilmeyi kabul etmesinden geçmektedir. Bu sürecin mümkün olan en az sancıyla atılması CHP'nin bu misyonu benimsemesine ve misyonun gerçekleşmesi sürecine öncülük etmesine bağlıdır.